

УДК 336.22:330.16:005.334:336.02

DOI: <https://doi.org/10.32782/2708-0366/2026.28.11>**Красевський В.М.**

доктор економічних наук, професор,
декан факультету податкової справи, обліку та аудиту,
Державний податковий університет
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3513-3666>

Мещеряков М.О.

кандидат юридичних наук,
заступник директора,
ТОВ «ОЛД КАР ЕКСПО»
ORCID: <https://orcid.org/0009-0000-6098-7239>

Kraevskiy Volodymyr

State Tax University

Meshcheriakov Maksim

LLC "OLD CAR EXPO"

ПОДАТКОВА КУЛЬТУРА В УПРАВЛІННІ ПОДАТКОВИМИ РИЗИКАМИ: ІНСТИТУЦІЙНО-ПОВЕДІНКОВИЙ МЕХАНІЗМ ТА МОДЕЛЬ ОЦІНЮВАННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ

TAX CULTURE IN TAX RISK MANAGEMENT: INSTITUTIONAL-BEHAVIORAL MECHANISM AND AN EFFECTIVENESS EVALUATION MODEL

Метою статті є теоретико-методологічне обґрунтування податкової культури як системоутворювального чинника управління податковими ризиками та розроблення інтегрованого інституційно-поведінкового підходу до оцінювання її впливу на ефективність податкової політики. Методологічну основу становлять інституційний, поведінковий і системний підходи. Використано структурно-функціональний, компаративний та індикативний аналіз, а також елементи індексного моделювання для формалізації податкової культури як латентного соціально-економічного феномену. Обґрунтовано багатовимірну природу податкової культури, що інтегрує інституційні, поведінкові та економічні компоненти. Визначено механізм її впливу на податкову поведінку та формування податкових ризиків через взаємодію довіри, соціальних норм і економічних стимулів. Сформуовано логіку причинно-наслідкових зв'язків «податкова культура – податкова поведінка – податкові ризики – ефективність податкової політики». Запропоновано інтегральний індекс податкової культури (Tax Culture Index), що базується на агрегуванні показників податкового розриву, рівня тіньової економіки, інституційної довіри та добровільної комплаєнсності. Доведено, що використання індексного підходу дозволяє здійснювати кількісну інтерпретацію податкової культури та інтегрувати її у систему ризик-орієнтованого управління. Визначено ключові індикатори оцінювання податкової культури та обґрунтовано їх аналітичну взаємозалежність. Показано, що різні типи податкових ризиків мають неоднакову чутливість до змін рівня податкової культури. Доведено, що поведінкові чинники відіграють визначальну роль у формуванні податкових втрат та масштабів тіньової економіки. Податкова культура визначає характер взаємодії між державою та платниками податків і виступає ключовим фактором формування податкових ризиків. Її інтеграція у систему управління забезпечує перехід до проактивної моделі податкової політики, спрямованої на підвищення добровільного дотримання податкових зобов'язань, зниження рівня тінізації економіки та зростання ефективності фіскального управління. Обґрунтовано доцільність використання податкової культури як інструменту стратегічного управління у сфері публічних фінансів.

Ключові слова: податкова культура, податкові ризики, податкова політика, поведінкова економіка, податкова дисципліна, тіньова економіка, індексний аналіз.

The purpose of this study is to substantiate the role of tax culture as a systemic institutional and behavioral factor in tax risk management and to develop an integrated approach to evaluating its impact on tax policy effectiveness within a multilevel economic framework. The research is based on a combination of institutional, behavioral, and systems approaches. Structural-functional analysis, comparative analysis, and an indicative method were applied to identify relationships between tax culture, taxpayer behavior, and tax risks. An index-based approach was used to formalize tax culture through a composite indicator integrating proxy variables such as tax gap, shadow economy, trust in institutions, and voluntary tax compliance. The study demonstrates that tax culture significantly determines the nature of taxpayer behavior and the level of tax risks. A causal relationship chain "tax culture – behavior – risks – policy effectiveness" is substantiated. The proposed Tax Culture Index (TCI) enables the quantitative assessment of tax culture and provides a tool for identifying changes in behavioral patterns and risk dynamics. The results confirm that higher levels of institutional trust and perceived fairness contribute to lower tax evasion and reduced shadow economy. The novelty of the research lies in the development of an integrated institutional-behavioral model of tax culture and its incorporation into the system of tax risk management. Unlike existing approaches, the study provides a formalized index-based methodology for measuring tax culture and links it directly to tax risk profiles and policy outcomes. The proposed approach can be used by public authorities to improve tax administration and develop risk-oriented tax policies. The integration of tax culture indicators into decision-making processes allows for more efficient allocation of administrative resources, reduction of compliance costs, and enhancement of voluntary tax compliance. Tax culture is a fundamental determinant of tax system effectiveness and should be considered a core element of modern tax risk management. Its integration into policy design enables a shift from reactive to proactive governance, contributing to sustainable fiscal performance and reduced tax-related risks.

Keywords: tax culture, tax risks; tax policy, behavioral economics, tax discipline, shadow economy, index analysis.

Постановка проблеми. У сучасних умовах трансформації економічних систем, зростання фіскального навантаження та підвищення вимог до ефективності публічних фінансів проблема забезпечення результативності податкової політики набуває особливої актуальності. Традиційні підходи до управління податковими ризиками, що ґрунтуються переважно на інструментах контролю та примусу, демонструють обмежену ефективність у довгостроковій перспективі, оскільки супроводжуються зростанням адміністративних витрат, посиленням тінізації економіки та зниженням довіри до податкових інституцій [5; 8]. У цьому контексті дедалі більшого значення набувають інституційно-поведінкові чинники, зокрема податкова культура, яка визначає характер взаємодії між платниками податків і державою та формує основу добровільної податкової комплаєнсності [2; 4; 10].

Водночас результати сучасних досліджень свідчать, що рівень податкової моралі, довіри до інститутів та сприйняття справедливості оподаткування мають системний вплив на масштаби податкових ризиків, зокрема ухилення від оподаткування та формування тіньової економіки [1; 11; 13]. Попри це, у науковій літературі відсутня цілісна концепція інтеграції податкової культури у систему управління податковими ризиками. Існуючі підходи або зосереджуються на поведінкових аспектах комплаєнсності, або на технічних інструментах адміністрування, що зумовлює фрагментарність досліджень та обмежує можливості формування комплексних аналітичних моделей [6; 7].

Таким чином, актуалізується наукове завдання розроблення інтегрованого підходу, який дозволяє поєднати інституційні характеристики податкової системи, поведінкові реакції платників та параметри податкових ризиків у межах єдиної концептуальної моделі. Це обумовлює необхідність дослідження податкової культури як системоутворювального елементу багаторівневого управління податковими ризиками та інструменту підвищення ефективності податкової політики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасний науковий дискурс у сфері оподаткування дедалі більше зміщується від технократичного розуміння податкової системи до її інтерпретації як складного соціально-інституційного феномену, в якому поєднуються економічні, поведінкові та аксіологічні виміри. Податкова

культура у цьому контексті постає не лише як характеристика податкової дисципліни, а як категорія, що відображає онтологічні засади взаємодії держави та платника податків, а також гносеологічні особливості сприйняття податкової реальності. У працях Б. Торглера доведено, що податкова мораль формується як результат взаємодії інституційної якості, довіри та соціальних норм, які визначають внутрішню мотивацію платників до виконання податкових зобов'язань [15]. Розвиваючи цей підхід, Дж. Алм та Б. Торглер підкреслюють значення етичної складової податкової поведінки, пов'язуючи її з уявленнями про справедливість і легітимність оподаткування [1].

Вагомим напрямом є розвиток поведінкових моделей податкової комплаєнсності. У межах концепції «slippery slope framework» К. Коглер, Дж. Олсен та Е. Кірхлер обґрунтовують комплементарність довіри та примусу як ключових координат податкової взаємодії [9]. Дослідження К. Гангла, Е. Гофман та Е. Кірхлера поглиблюють цей підхід, демонструючи, що сервісна модель адміністрування здатна змінювати поведінкові установки платників через механізми кооперації та взаємного визнання [6]. У свою чергу, Е.Ф.П. Латгмер та М. Сінгал розглядають податкову поведінку як соціально детермінований процес, в якому поряд із раціональними чинниками важливу роль відіграють норми, ідентичність та когнітивні установки [10].

У макроекономічному вимірі дослідження Л. Медіни та Ф. Шнайдера підтверджують наявність стійкого зв'язку між рівнем податкової культури, довірою до інституцій та масштабами тіньової економіки [11]. Б.С. Фрей та Б. Торглер трактують податкову мораль як форму умовної кооперації, що залежить від якості інституційного середовища та рівня легітимності держави [5]. У рамках ширшого підходу до державної спроможності Т. Безлі та Т. Перссон доводять, що ефективність податкових систем визначається здатністю держави формувати стабільні інститути та підтримувати довіру громадян [2].

Практичні аспекти досліджуваної проблеми відображені у звітах міжнародних організацій. Аналітичні матеріали OECD підкреслюють необхідність переходу до ризик-орієнтованих моделей податкового адміністрування з урахуванням поведінкових характеристик платників [12–14]. У дослідженнях МВФ акцентується увага на важливості оцінювання податкового розриву та управління комплаєнс-ризиками як базових елементів сучасної податкової політики [7; 8]. Європейська Комісія, своєю чергою, пов'язує ефективність податкових систем із рівнем довіри, прозорістю бюджетних процесів та якістю публічного управління [3; 4].

Попри значний обсяг наукових напрацювань, зберігається низка невирішених аспектів. По-перше, відсутня інтегрована концепція, яка б поєднувала інституційні, поведінкові та аналітичні підходи до дослідження податкової культури. По-друге, податкова культура здебільшого трактується як описова категорія без належної формалізації у вигляді кількісних індексів. По-третє, недостатньо розробленими залишаються механізми її інтеграції у багаторівневі системи управління податковими ризиками. Це зумовлює необхідність подальшого теоретико-методологічного осмислення податкової культури та розроблення інструментарію її кількісної оцінки як складової підвищення ефективності податкової політики.

Формулювання цілей статті. Метою статті є теоретико-методологічне обґрунтування ролі податкової культури як системоутворювального чинника управління податковими ризиками та розроблення інтегрованого інституційно-поведінкового підходу до оцінювання її впливу на ефективність податкової політики. Досягнення цієї мети передбачає ідентифікацію механізмів трансляції податкової культури у податкову поведінку, формалізацію її індикаторів та обґрунтування можливостей використання у багаторівневих системах фіскального управління.

Методологічна основа дослідження ґрунтується на поєднанні інституційного, поведінкового та системного підходів до аналізу податкової культури як складного соціально-економічного феномену. Використано елементи структурно-функціональ-

ного та компаративного аналізу для виявлення взаємозв'язків між податковою культурою, поведінкою платників і податковими ризиками. У межах гносеологічного підходу здійснюється інтерпретація податкової культури як форми пізнання та сприйняття фіскальної реальності, тоді як праксеологічний вимір дозволяє оцінити її вплив на ефективність управлінських рішень. Аналітичну основу доповнює використання індикативного та індексного підходів до формалізації податкової культури та оцінювання її впливу на фіскальні результати.

Виклад основного матеріалу. У сучасній економічній науці податкова культура розглядається як багатовимірна категорія, що інтегрує інституційні, поведінкові та соціально-економічні аспекти взаємодії між державою та платниками податків. На відміну від вузького трактування податкової дисципліни як формального дотримання податкового законодавства, податкова культура відображає глибинні мотиваційні та ціннісні установки економічних агентів, які визначають характер їх податкової поведінки.

У працях Б. Торглера доведено, що податкова культура формується на перетині інституційної довіри, соціальних норм та індивідуальних моральних установок, що у сукупності визначає рівень добровільної податкової комплаєнсності [15]. Водночас Дж. Алм і Б. Торглер підкреслюють, що податкова поведінка не може бути пояснена виключно через економічну раціональність, оскільки вона значною мірою залежить від етичних уявлень про справедливість податкової системи [1].

З позицій інституційного підходу податкова культура виступає як елемент неформальних інститутів, що доповнюють формальні правила оподаткування. Це означає, що ефективність податкової політики визначається не лише якістю нормативно-правового регулювання, але й рівнем внутрішнього прийняття цих норм економічними суб'єктами. Такий підхід узгоджується з концепцією державної спроможності, відповідно до якої здатність держави забезпечувати стабільні податкові надходження залежить від рівня довіри та легітимності інституцій [2].

У цьому контексті особливого значення набуває зв'язок податкової культури з податковими ризиками. Традиційно податкові ризики розглядаються як імовірність втрат бюджетних надходжень внаслідок ухилення від оподаткування, помилок у декларуванні або агресивного податкового планування. Однак сучасні дослідження свідчать, що джерелом значної частини цих ризиків є саме поведінкові фактори, пов'язані з рівнем податкової культури [7].

Аналіз сучасних наукових підходів дозволяє виділити комплексний механізм впливу податкової культури, який реалізується через взаємодію інституційних, поведінкових та економічних чинників.

Ключовим теоретичним інструментом у цьому контексті є модель «slippery slope framework», відповідно до якої рівень податкової комплаєнсності визначається балансом між довірою до податкових органів і силою примусу [9]. Високий рівень довіри стимулює добровільне виконання податкових зобов'язань, тоді як домінування примусу призводить до формування опортуністичної поведінки.

Дослідження К. Гангла, Е. Гофман та Е. Кірхлера підтверджують, що сервісно-орієнтована модель взаємодії податкових органів із платниками сприяє зниженню рівня податкових ризиків через формування кооперативних стратегій поведінки [6]. У цьому випадку податкова культура виступає як медіатор між інституційними характеристиками системи та індивідуальними рішеннями платників.

З урахуванням зазначеного можна сформуванню узагальнену логіку впливу: податкова культура → податкова поведінка → податкові ризики → ефективність податкової політики

Порівняльний аналіз (табл. 1) свідчить, що існуючі підходи до визначення податкової культури акцентують увагу на різних аспектах цього феномену, однак не забезпечують його цілісного розуміння. Це зумовлює необхідність інтеграції інституційного та поведінкового підходів у межах єдиної концептуальної моделі.

Таблиця 1

Порівняння підходів до визначення податкової культури

Автор	Підхід	Ключові характеристики	Обмеження
Б. Торглер	Поведінковий	Мораль, довіра, норми	Складність вимірювання
Дж. Алм	Етичний	Справедливість, легітимність	Висока суб'єктивність
Е. Кірхлер	Інституційно-поведінковий	Довіра + примус	Обмежена формалізація
OECD	Інституційний	Взаємодія держави та платника	Недостатня деталізація

Джерело: складено на основі [1; 9; 12–15]

Податкова культура безпосередньо впливає на структуру та інтенсивність податкових ризиків. Зокрема, низький рівень податкової культури асоціюється з високою ймовірністю ухилення від оподаткування, зниженням податкових зобов'язань та розширенням тіньового сектору економіки.

Емпіричні дослідження Л. Медіні та Ф. Шнайдера підтверджують, що країни з низьким рівнем інституційної довіри мають значно більші масштаби тіньової економіки, що безпосередньо впливає на податкові надходження [11]. Це свідчить про те, що податкова культура є не лише соціальним, але й макроекономічним чинником.

Аналіз представлених у таблиці 2 даних дозволяє зробити висновок про те, що податкові ризики мають не лише економічну, але й виразну інституційно-поведінкову природу. Їх виникнення обумовлюється не стільки недосконалістю податкового законодавства, скільки розривом між формальними нормами та рівнем їх внутрішнього прийняття платниками податків. У цьому контексті податкова культура виступає як своєрідний медіатор між нормативною моделлю оподаткування та реальною економічною поведінкою.

З ґносеологічної точки зору податкові ризики можуть розглядатися як прояв асиметрії сприйняття податкових зобов'язань: держава інтерпретує їх як обов'язок, тоді як платник – як витрати, що підлягають оптимізації. Саме рівень податкової культури визначає, чи трансформується ця асиметрія у конфлікт інтересів, або ж у форму умовної кооперації, про яку йдеться у працях Б. С. Фрея та Б. Торглера [5].

З позицій праксеології податкова культура виконує функцію регулятора ефективності управлінських рішень у сфері оподаткування. Високий рівень податкової культури дозволяє зменшити залежність системи від інструментів примусу та адміністративного контролю, що, у свою чергу, знижує транзакційні витрати держави та підвищує стабільність податкових надходжень. Натомість низький рівень культури формує замкнене коло: посилення контролю → зростання недовіри → збільшення ухилення → подальше посилення контролю.

Таблиця 2

Класифікація податкових ризиків залежно від рівня податкової культури

Тип ризику	Прояв	Зв'язок з культурою	Наслідки
Ухилення	Недекларування доходів	Низька довіра	Втрати бюджету
Агресивне планування	Оптимізація	Середній рівень культури	Деформація системи
Помилки	Невірне декларування	Низька обізнаність	Адміністративні витрати
Тінізація	Неофіційна діяльність	Низька легітимність	Зниження доходів

Джерело: складено на основі [7; 8; 11; 12]

Особливої уваги заслуговує той факт, що різні типи податкових ризиків мають неоднакову чутливість до змін податкової культури. Так, ризики, пов'язані з умисним ухиленням та тінізацією економіки, найбільш тісно корелюють із рівнем довіри до інституцій та сприйняттям справедливості податкової системи, що підтверджується емпіричними дослідженнями Л. Медіни та Ф. Шнайдера [11]. Водночас ризики, пов'язані з помилками у декларуванні, значною мірою обумовлені рівнем податкової обізнаності та складністю податкового законодавства.

Таким чином, податкова культура виконує не лише функцію фонові характеристики економічної системи, а й виступає активним чинником формування профілю податкових ризиків. Це дозволяє розглядати її як ключовий елемент системи ризик-орієнтованого управління, інтеграція якого створює передумови для переходу від реактивної до проактивної моделі податкової політики.

Однією з ключових проблем дослідження податкової культури є її складність як об'єкта кількісного вимірювання. На відміну від традиційних фіскальних показників, податкова культура має латентний характер і не піддається прямому статистичному спостереженню. Це зумовлює необхідність використання індикативного підходу, що базується на застосуванні проксі-змінних, які опосередковано відображають рівень сформованості податкової культури.

У сучасних дослідженнях до таких індикаторів відносять рівень податкового розриву, масштаби тіньової економіки, рівень довіри до державних інституцій, а також показники добровільної комплаєнсності [7; 8; 11]. Зокрема, у підходах МВФ податковий розрив розглядається як інтегральний показник ефективності податкового адміністрування, що відображає сукупний вплив як інституційних, так і поведінкових факторів [8]. У свою чергу, дослідження OECD підкреслюють важливість урахування поведінкових характеристик платників при формуванні ризик-орієнтованих стратегій адміністрування [12–14].

З метою подолання фрагментарності існуючих підходів доцільним є використання інтегрального індексу податкової культури (Tax Culture Index, TCI), який дозволяє об'єднати різноманітні індикатори у єдину аналітичну конструкцію. Такий підхід відповідає системному баченню податкової культури як комплексного феномену, що формується на перетині інституційної довіри, соціальних норм та економічних стимулів.

Аналіз представлених в таблиці 3 індикаторів свідчить про те, що жоден із них окремо не здатен повною мірою відобразити рівень податкової культури. Це підтверджує необхідність використання інтегрального підходу, який дозволяє врахувати багатовимірність досліджуваного явища. Водночас важливо враховувати, що більшість індикаторів мають непрямий характер, що потребує обережності у їх інтерпретації та порівнянні.

Таблиця 3

Індикатори оцінювання податкової культури

Індикатор	Економічний зміст	Спосіб вимірювання	Обмеження
Податковий розрив	Втрати бюджету	% від потенційних надходжень	Залежить від методики
Тіньова економіка	Неофіційна діяльність	% ВВП	Оцінювальний характер
Рівень довіри	Інституційна легітимність	Соціологічні опитування	Суб'єктивність
Добровільне дотримання податкових зобов'язань	Поведінкова готовність	Частка добровільних платежів	Складність обліку

Джерело: складено на основі [7; 8; 11–14]

З урахуванням системного характеру податкової культури доцільно розглядати її у межах багаторівневої моделі, що охоплює мікро-, мезо- та макрорівні економіки. Такий підхід дозволяє врахувати різну природу формування податкової поведінки та її впливу на податкові ризики.

На мікрорівні податкова культура визначається індивідуальними установками платників податків, зокрема їх рівнем податкової моралі, довіри до держави та сприйняттям справедливості оподаткування. Як показують дослідження Е.Ф.П. Латтмера та М. Сінгала, поведінка платників значною мірою формується під впливом соціальних норм та колективних очікувань [10].

На мезорівні податкова культура проявляється через поведінку підприємств та галузеві практики, зокрема у сфері податкового планування та комплаєнс-стратегій. У цьому контексті особливого значення набуває взаємодія бізнесу з податковими органами, яка може набувати як конфронтаційного, так і кооперативного характеру [6].

Макрорівень податкової культури пов'язаний із загальною якістю інституційного середовища, рівнем довіри до держави та ефективністю податкової політики. У цьому вимірі податкова культура виступає як агрегований показник легітимності фіскальної системи та здатності держави забезпечувати стабільні податкові надходження [2].

Представлені в таблиці 4 інструменти свідчать про те, що формування податкової культури потребує комплексного підходу, який охоплює як інституційні, так і поведінкові аспекти. Важливо підкреслити, що ефективність цих інструментів залежить від узгодженості їх застосування та відповідності специфіці національної податкової системи.

У сучасних умовах податкова культура може розглядатися не лише як об'єкт дослідження, але й як активний інструмент підвищення ефективності податкової політики. Її інтеграція у систему управління податковими ризиками дозволяє перейти від реактивного до проактивного підходу, орієнтованого на запобігання виникненню ризиків.

Зокрема, підходи ОЕСД та МВФ підкреслюють, що ефективна податкова політика має базуватися на поєднанні інструментів контролю та заходів, спрямованих на формування довіри та підвищення добровільної комплаєнсності [7; 12]. Це відповідає концепції умовної кооперації, відповідно до якої готовність платників до виконання податкових зобов'язань залежить від їх сприйняття поведінки інших економічних агентів та держави [5].

Таким чином, податкова культура виступає як ключовий фактор, що забезпечує довгострокову стійкість податкової системи, знижує рівень податкових ризиків та сприяє підвищенню ефективності податкової політики.

Ураховуючи багатовимірний характер податкової культури та обмеженість окремих індикаторів у відображенні її реального рівня, доцільним є застосування інтегрального підходу до її оцінювання. Такий підхід дозволяє подолати фрагментарність емпіричних спостережень і сформувати узагальнений показник, що відображає сукупний вплив інституційних, поведінкових та економічних чинників.

У цьому контексті пропонується використання інтегрального індексу податкової культури (Tax Culture Index, TCI), який формується на основі агрегування ключових

Таблиця 4

Інструменти формування податкової культури

Інструмент	Рівень впливу	Механізм дії	Очікуваний ефект
Податкова освіта	Мікро	Підвищення обізнаності	Зниження помилок
Прозорість бюджету	Макро	Формування довіри	Зростання комплаєнсу
Цифровізація	Мезо	Спрощення процедур	Зменшення ухилення
Сервісна модель ДПС	Мікро/мезо	Партнерство	Добровільна сплата

Джерело: складено на основі [3; 4; 7; 12–14]

проксі-індикаторів, що характеризують різні аспекти податкової поведінки та інституційного середовища. Методологічно такий підхід узгоджується з практикою оцінювання складних соціально-економічних явищ, де пряме вимірювання є неможливим або обмеженим [7; 8].

Загальна формалізація індексу може бути представлена у вигляді:

$$TCI = w_1 * TGap + w_2 * Shadow + w_3 * Trust + w_4 * Compliance$$

де: *TGap* – рівень податкового розриву;

Shadow – частка тіньової економіки;

Trust – рівень довіри до державних інституцій;

Compliance – рівень добровільного дотримання податкових зобов'язань;

w_1-w_4 – вагові коефіцієнти відповідних показників.

Застосування зазначеного індексу дозволяє інтерпретувати податкову культуру як інтегральну характеристику, що відображає ступінь узгодженості між формальними податковими нормами та реальною поведінкою економічних агентів. При цьому важливо враховувати, що окремі компоненти індексу можуть мати різну спрямованість впливу: зокрема, зростання податкового розриву або масштабів тіньової економіки знижує загальний рівень податкової культури, тоді як підвищення довіри та добровільного дотримання податкових зобов'язань – навпаки, сприяє її зростанню.

Запропонований індексний підхід (табл. 5) дозволяє не лише здійснювати кількісну оцінку податкової культури, але й використовувати її як інструмент аналітичного забезпечення системи управління податковими ризиками. Зокрема, зміни значення індексу можуть слугувати сигналом про трансформацію поведінкових установок платників та потенційне зростання або зниження рівня податкових ризиків.

З праксеологічної точки зору, інтеграція індексу податкової культури у систему фіскального управління створює передумови для переходу до проактивної моделі податкової політики, орієнтованої на попередження ризиків, а не лише їх постфактумне виявлення. Це дозволяє підвищити ефективність використання адміністративних ресурсів та забезпечити більш стійку динаміку податкових надходжень.

Висновки. Проведене дослідження дозволило обґрунтувати податкову культуру як ключовий інституційно-поведінковий чинник, що визначає ефективність функціонування податкової системи та рівень податкових ризиків. На відміну від традиційних підходів, які зосереджуються переважно на інструментах контролю та примусу, у роботі доведено, що стійкість податкових надходжень та результативність податкової політики значною мірою залежать від внутрішніх мотивацій платників, рівня довіри до державних інституцій та сприйняття справедливості оподаткування.

У межах дослідження сформовано теоретико-методологічне підґрунтя розгляду податкової культури як багатовимірної категорії, що поєднує інституційні, поведінкові та економічні аспекти. Запропоновано логіку причинно-наслідкових зв'язків «податкова культура – податкова поведінка – податкові ризики – ефективність податкової політики», що дозволяє інтегрувати податкову культуру у систему управління податковими ризиками.

Таблиця 5

Структура інтегрального індексу податкової культури (ТСІ)

Компонент	Індикатор	Напрямок впливу	Економічний зміст
Фіскальний	Податковий розрив	Негативний	Втрати бюджету
Інституційний	Рівень довіри	Позитивний	Легітимність системи
Поведінковий	Добровільне дотримання	Позитивний	Готовність до сплати
Макроекономічний	Тіньова економіка	Негативний	Деформація системи

Джерело: розроблено автором на основі [7–8; 11–14]

Обґрунтовано доцільність використання індикативного та індексного підходів до оцінювання податкової культури, зокрема шляхом формування інтегрального індексу (ТСІ), який забезпечує кількісну інтерпретацію складних поведінкових та інституційних процесів. Доведено, що застосування такого інструментарію створює передумови для переходу до проактивної моделі податкової політики, орієнтованої на попередження ризиків, а не лише їх фіксацію.

Практичне значення отриманих результатів полягає у можливості використання податкової культури як аналітичного інструменту в системі ризик-орієнтованого управління, що дозволяє підвищити ефективність податкового адміністрування, знизити рівень тінізації економіки та оптимізувати використання адміністративних ресурсів.

Подальші наукові дослідження доцільно спрямувати на поглиблення методології кількісного оцінювання податкової культури, зокрема шляхом удосконалення структури інтегрального індексу та визначення оптимальних вагових коефіцієнтів його компонентів. Актуальним є також розширення емпіричної бази досліджень із використанням міжкраїнових порівнянь, що дозволить виявити закономірності впливу податкової культури на фіскальну ефективність у різних інституційних умовах.

Окремого напрямку дослідження потребує вивчення механізмів трансляції податкової культури між мікро-, мезо- та макрорівнями економіки, а також аналіз її взаємодії з процесами цифровізації податкового адміністрування. Перспективним напрямом є застосування економетричних моделей для оцінювання впливу податкової культури на податкові ризики та бюджетні показники, що дозволить підвищити обґрунтованість управлінських рішень у сфері податкової політики.

Список використаних джерел:

1. Alm J., Torgler B. Do ethics matter? Tax compliance and morality. *Journal of Business Ethics*. 2021. Vol. 172, no. 2. P. 343–359. DOI: <https://doi.org/10.1007/s10551-019-04188-3>
2. Besley T., Persson T. State capacity, taxation, and development. *Annual Review of Economics*. 2020. Vol. 12. P. 123–150. DOI: <https://doi.org/10.1146/annurev-economics-080218-030312>
3. European Commission. Annual Report on Taxation 2022. Brussels: European Commission, 2022. URL: <https://taxation-customs.ec.europa.eu> (дата звернення: 03.04.2026)
4. European Commission. Annual Report on Taxation 2023. Brussels: European Commission, 2023. URL: <https://taxation-customs.ec.europa.eu> (дата звернення: 03.04.2026)
5. Frey B. S., Torgler B. Tax morale and conditional cooperation. *Journal of Comparative Economics*. 2020. Vol. 48, no. 3. P. 567–579. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jce.2020.03.003>
6. Gangl K., Hofmann E., Kirchler E. Tax authorities' interaction with taxpayers: A conception of compliance in social dilemmas. *Journal of Economic Psychology*. 2020. Vol. 70. P. 34–51. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.joep.2018.01.004>
7. International Monetary Fund (IMF). Revenue Administration: Compliance Risk Management. Washington, DC: IMF, 2021. URL: <https://www.imf.org> (дата звернення: 03.04.2026)
8. International Monetary Fund (IMF). Understanding Tax Gaps. Washington, DC: IMF, 2023. DOI: <https://doi.org/10.5089/9798400236003.001>
9. Kogler C., Olsen J., Kirchler E. Tax compliance and trust: The slippery slope framework revisited. *Current Opinion in Psychology*. 2020. Vol. 31. P. 100–105. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.copsyc.2019.08.006>
10. Luttmer E. F. P., Singhal M. Tax morale. *Journal of Economic Perspectives*. 2021. Vol. 28, no. 4. P. 149–168. DOI: <https://doi.org/10.1257/jep.28.4.149>
11. Medina L., Schneider F. Shadow economies around the world: What did we learn over the last 20 years?. *IMF Working Paper*. 2021. DOI: <https://doi.org/10.5089/9781513575919.001>
12. Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD). Building Tax Morale in Developing Countries. Paris: OECD Publishing, 2021. DOI: <https://doi.org/10.1787/f3d8ea10-en>
13. Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD). Tax Administration 2021: Comparative Information on OECD and Other Advanced and Emerging Economies. Paris: OECD Publishing, 2021. DOI: <https://doi.org/10.1787/cef472b9-en>

14. Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD). Tax Administration 2023. Paris: OECD Publishing, 2023. DOI: <https://doi.org/10.1787/0c8fba1d-en>

15. Torgler B. Tax morale: What do we know and what shapes it?. *Journal of Economic Surveys*. 2022. Vol. 36, no. 3. P. 867–903. DOI: <https://doi.org/10.1111/joes.12479>

References:

1. Alm J., Torgler B. (2021) Do ethics matter? Tax compliance and morality. *Journal of Business Ethics*, vol. 172, no. 2, pp. 343–359. DOI: <https://doi.org/10.1007/s10551-019-04188-3>
2. Besley T., Persson T. (2020) State capacity, taxation, and development. *Annual Review of Economics*, vol. 12, pp. 123–150. DOI: <https://doi.org/10.1146/annurev-economics-080218-030312>
3. European Commission. Annual report on taxation 2022. (2022). Available at: <https://taxation-customs.ec.europa.eu>
4. European Commission. Annual report on taxation 2023. (2023). Available at: <https://taxation-customs.ec.europa.eu>
5. Frey B. S., Torgler B. (2020) Tax morale and conditional cooperation. *Journal of Comparative Economics*, vol. 48, no. 3, pp. 567–579. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jce.2020.03.003>
6. Gangl K., Hofmann E., Kirchler E. (2020) Tax authorities' interaction with taxpayers. *Journal of Economic Psychology*, vol. 70, pp. 34–51. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.joep.2018.01.004>
7. International Monetary Fund (IMF). Revenue administration: compliance risk management. (2021). Available at: <https://www.imf.org>
8. International Monetary Fund (IMF). Understanding tax gaps. (2023). DOI: <https://doi.org/10.5089/9798400236003.001>
9. Kogler C., Olsen J., Kirchler E. (2020) Tax compliance and trust. *Current Opinion in Psychology*, vol. 31, pp. 100–105. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.copsyc.2019.08.006>
10. Luttmer E. F. P., Singhal M. (2021) Tax morale. *Journal of Economic Perspectives*, vol. 28, no. 4, pp. 149–168. DOI: <https://doi.org/10.1257/jep.28.4.149>
11. Medina L., Schneider F. (2021). Shadow economies around the world. *IMF Working Paper*. DOI: <https://doi.org/10.5089/9781513575919.001>
12. OECD. Building tax morale in developing countries. (2021). DOI: <https://doi.org/10.1787/f3d8ea10-en>
13. OECD. Tax administration 2021. (2021). DOI: <https://doi.org/10.1787/cef472b9-en>
14. OECD. Tax administration 2023. (2023). DOI: <https://doi.org/10.1787/0c8fba1d-en>
15. Torgler B. (2022) Tax morale. *Journal of Economic Surveys*, vol. 36, no. 3, pp. 867–903. DOI: <https://doi.org/10.1111/joes.12479>

Дата надходження статті: 30.03.2026

Дата прийняття статті: 20.04.2026

Дата публікації статті: 25.06.2026